

⁴⁴ Там само. – Арк.59.

⁴⁵ Там само. – Арк.47.

⁴⁶ РГАСПИ. – Ф.17. – Оп.125. – Д.52. – Л.40.

⁴⁷ Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни. – Кривий Ріг, 2005. – С.240, 242, 245.

⁴⁸ РГАСПИ. – Ф.17. – Оп.125. – Д.181. – Л.51.

The results of influence Nazi propaganda of spiritual life of Ukrainian people are unmasked in the article. Mechanism and means of ideological and psychological treatment of different categories of civil population are determined there. Reasons of failure propaganda actions of Nazi power are analyzed.

Д.В.Веденєєв, О.Є.Лисенко*

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ І ЗАРУБІЖНІ СПЕЦСЛУЖБИ (1920–1950-ті рр.)

У статті характеризуються контакти ОУН і С.Бандери з дипломатичними й спеціальними службами інших держав. Аналізуються передумови, форми співпраці оунівської служби безпеки та спецслужб різних країн у руслі реалізації військово-політичної стратегії українських самостійницьких сил.

У портретній галереї постатей, котрі відіграли помітну роль в історії України, особливе місце займає провідник ОУН Степан Бандера. Довкола цієї контраверсійної постаті й донині точаться гострі суперечки, що супроводжуються розмаїттям оцінок: від різко негативних до суцільно апологетичних. Оскільки ще зовсім недавно С.Бандера був «персоною нон-грата» вітчизняної історіографії, теперішнє зацікавлення його біографією цілком виправдане.

Разом із тим сучасне українське суспільство в основній своїй масі залишається недостатньо готовим до спокійного, не заполітизованого обговорення таких тем, неупереджених характеристик, відмови від стереотипів й ідеологічних ярликів. Історична наука постала перед необхідністю обрання відповідних методологічних підходів, відчуваючи при цьому значний тиск із боку різних політичних груп. Характеризуючи ситуацію у цілому, німецький філософ Г.-Г.Гадамер зазначав: «Становище гуманітарних наук у масову епоху особливо хистке, у наскрізь організованому суспільстві кожна група інтересів спрацьовує залежно від своєї економічної й соціальної влади. І наукове дослідження вона оцінює за тим, наскільки його результати вигідні чи шкідливі їй як владі... Тиск інтересів економіки та суспільства – це тягар для науки... Так, наприклад, зацікавленість батьківщини в описі історії може стати особливо сучасною. Наскільки сильно диференціюється одна й та сама історична подія (курсив наш – Авт.) серед серйозних дослідників різної національності, загальновідомо. Це відбувається не через оцінку дії, а через внутрішню належність, яка задає точку зору. Однак подібні речі легко змінюються, тому й прагнуть стати на точку зору, вигідну громадськості»¹.

Оскільки в українському суспільстві існують різні (часто діаметрально протилежні) оцінки феномена українського самостійницького руху у цілому і С.Бандери зокрема, дослідники приречені на те, щоб, врешті-решт, довіритися

* Веденєєв Дмитро Валерійович – д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри оперативного мистецтва та історії спецслужб Національної академії Служби безпеки України; Лисенко Олександр Євгенович – д-р іст. наук, професор, завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ.

не заангажованим та емоційним висновкам, а результатам всебічної, глибокої наукової експертизи. Усвідомлюючи, що найближчим часом цю проблематику не вдасться вивести за межі політичного поля, вони все ж бачать можливості й передумови для розгортання суто наукової дискусії, котра буде вестися в окресленому історико-політологічному дисциплінарному дискурсі. У деяких попередніх публікаціях авторами зроблені кроки у цьому напрямі. У даному ж матеріалі спробуємо розкрити одну з найбільш делікатних сторінок у діяльності ОУН і з'ясувати місце одного з її лідерів у контактах із політичними й спеціальними інституціями інших держав у 1930–1950-ті рр.

Версальський мирний договір 1919 р. переводив «українське питання» в нову систему координат. Революційні події в Україні, перший досвід державотворення засвідчили не лише наявність волі та відповідних настроїв у широких верствах населення, а і його величезний креативний потенціал, максимальній реалізації якого зашкодив украї несприятливий збіг внутрішньо- й зовнішньополітичних обставин. Рішення Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р., котрим підтверджувався мандат Варшави на Східну Галичину, а також встановлення більшовицького режиму на «Великій Україні» гранично ускладнили боротьбу за відродження суверенної держави.

За цих умов усі, хто виявився за межами «клубу переможців», удалися до пошуку ситуативних та стратегічних партнерів, співпраця з якими могла б сприяти успішному втіленню в життя їхніх планів. Найвпливовішим суб'єктом на міжнародній арені, котрий акумулював ревізійні настрої, стала Німеччина. Український політикум самостійницької орієнтації намагався синхронізувати свої дії з тими колами Веймарської республіки, які не бажали визнавати статус-кво своєї переможеної держави. Так, дипломатичний представник ЗУНР у Німеччині Є.Левицький у листі до Є.Петрушевича від 20 вересня 1920 р. відзначав позитивне зацікавлення правлячої еліти цієї країни «галицькою справою». І хоча Веймарська республіка за тих умов не могла активно сприяти українцям, однак переговори з нею мали стати корисними в майбутньому².

Про наведення контактів Німеччини з українцями в контексті несприйняття нового європейського устрою писав своїм соратникам у лютому 1921 р. Є.Коновалець. Пояснюючи особливості міжнародної ситуації й позиції Української військової організації (УВО) митрополиту Андрею Шептицькому, її керівник наголошував: «Нехай сьогодні ми знаходимося на слугуванні німецьким державним урядовцям. Але завтра ми маємо надію з їхньою допомогою та під їхнім керівництвом здобути власну державність»³. Цілком очевидно, що такі підходи до проблеми диктувалися відсутністю інших сил чи держав, котрі могли б у той чи інший спосіб виявити зацікавленість у позитивному вирішенні «українського питання». Провідники УВО не були поодинокими в своїх розрахунках. 19 квітня 1925 р. колишній голова Директорії УНР С.Петлюра у листі до К.Мацієвича підкреслював: «Я велику вагу надаю зовнішнім чинникам і гадаю, що без своєчасної допомоги з їхнього боку ми знову провалимося по всіх швах і закінчимо нову спробу українського державного ренесансу катастрофою»⁴.

Пронімецька орієнтація українських самостійницьких сил мала зрозуміле історичне підґрунтя. Значна частина членів УВО здобула військовий вишкіл в австрійській армії й разом із німецькими вояками воювала на Східному фронті. Саме Берлін першим офіційно визнав незалежну українську державу в 1918 р. та виявив підтримку їй у протистоянні з більшовицькими військами. Таке поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів перетворило Німеччину на безальтернативну геополітичну фігуру, довкола якої вибудовувалися далекосяжні плани української самостійницької еміграції.

Керівництво розвідки Веймарської республіки виявляло зацікавлення всіма силами, котрі можна було використати для реалізації своєї геополітичної стра-

тегії. З цією метою функціонувало «Бюро підготовки війни за допомогою національних меншин», а також було створено спеціальний фонд, з якого фінансувалися різні організації за межами Німеччини, в тому числі УВО, а потім ОУН⁵.

Українська військова організація прагнула також налагодити стосунки з впливовими політиками Литви з метою спільної боротьби проти поляків, одержуючи від них певну матеріальну допомогу. Деякі її члени отримали литовське громадянство. Крім того, на території цієї країни діяла резидентура УВО, виходив друкований орган «Сурма», було налагоджено співробітництво з литовськими спецслужбами (адже конфліктний характер її взаємин із Польщею не викликав сумнівів).

Звернімо увагу й на таку принципову складову тактики ОУН, як намагання диверсифікувати контакти із зарубіжними державами та їх спецслужбами. Свідченням того, що Організація українських націоналістів намагалася вести самостійну розвідувальну діяльність і не обмежувала її взаємодією з Німеччиною, можуть слугувати, на нашу думку, спроби розвинути взаємини зі спецслужбами інших держав. У 1931 р. емісари УВО–ОУН встановили контакт із представником британської спецслужби CIC (SIS; Secret Intelligence Service) через її кадрового співробітника в представництві Англії у Варшаві Д.Росса⁶.

У серпні 1937 р., за даними зовнішньої розвідки НКВС СРСР, у віденському готелі «Брістоль» відбулася зустріч Є.Коновальця, В.Курмановича й М.Капустянського з японським воєнним аташе в Берліні, радником посольства цієї країни у Парижі, кадровим розвідником Іто і двома офіцерами генштабу Японії. Обговорювалися можливості вести розвідувальну роботу проти СРСР із позицій української діаспори в Маньчжурії. Результати консультацій задовольнили обидві сторони⁷. Стосунки між японськими спецслужбами та українськими націоналістами у цій країні, де мешкали понад 70 тис. політичних емігрантів із колишньої Російської імперії, активізувалися після виходу в 1927 р. меморандуму прем'єр-міністра Танака з рекомендаціями щодо війни проти Радянського Союзу. На початку 1930-х рр. було розроблено план бойових дій Квантунської армії проти СРСР – «Оцу», котрий передбачав широкі розвідувально-підбивні акції.

Після створення маріонеткової держави Маньчжоу-Го (1931 р.) Р.Ярий відрядив туди своїх представників Федорова й Митника, які до 1933 р. створили у Харбіні «Далекосхідну січ» і встановили контакти з японськими спецслужбами. Третій відділ заснованого японцями у 1934–1935 рр. Бюро у справах російських емігрантів вів облік, підбирав серед останніх кандидатів на розвідувально-диверсійну роботу й проводив контррозвідувальну діяльність в їх середовищі. «Українська націоналістична громада» у Харбіні, працюючи під контролем місцевого японського розвідоргану («військової місії»), відправляла своїх членів на спеціальні курси з перспективою роботи на радянській території⁸.

У 1934 р. японський воєнний аташе у Стамбулі встановив контакт із представниками українських націоналістів для збору інформації про СРСР⁹. Захоплені німцями 1940 р. документи розвідувального відділу генштабу Франції містили відомості про співробітництво зі спецслужбами цієї країни членів ОУН М.Сціборського та В.Мартинця. У 1935–1937 рр. до низки європейських країн були відряжені представники ПУН (Проводу українських націоналістів): М.Капустянський (Франція), І.Габрусевич (Італія), Мошинський (Іспанія), Кентжинський (Фінляндія), котрі шукали порозуміння з розвідками цих держав, а також Туреччини і Югославії¹⁰.

Напередодні Другої світової війни активізувалися зусилля спецслужб усіх держав, які мали власні інтереси у Східній Європі. Результатом тривалих консультацій і співробітництва розвідки ОУН і спецслужб III райху стало формування збройних відділів з українських націоналістів у складі силових структур

Німеччини, а також відпрацювання ними заходів з оперативного забезпечення діяльності організації на українських теренах у ході майбутніх бойових дій. Повномасштабна підготовка Німеччини до «походу на Схід» надихала керівництво ОУН, котре пов'язувало з початком війни проти СРСР шанс на завоювання Україною незалежності.

Із кінця 1930-х рр. спецслужби III райху активізували роботу в контексті майбутньої війни з СРСР. Не останнє місце відводилося підготовці сприятливих умов на потенційному театрі воєнних дій через використання таємних методів боротьби. У 1935–1938 рр. відбулося закріплення основних положень розвідувально-підривної стратегії («тотальної війни») нацистської Німеччини. Зокрема директива верховного головнокомандування від 7 березня 1938 р. важливу роль у забезпеченні бойових дій відводила «невійськовим засобам боротьби», масштабним заходам із «внутрішнього розкладу ворожого народу» без «здобуття вирішальної перемоги над його збройними силами». Рекомендувалося активно використовувати «націоналістичні й сепаратистські процеси». У вересні 1939 р. створюється Головне управління імперської безпеки (РСХА) з управлінням зовнішньої розвідки. Абвер із жовтня 1939 р. розгортає вздовж кордонів із Радянським Союзом мережу розвідорганів, половина з яких перебувала на їх українському відтинку¹¹.

Розвідувально-підривна діяльність націоналістичного підпілля координувалася з процесом підготовки Німеччини до війни із СРСР. III райх розглядався як провідний союзник, чиї військові успіхи створять передумови для побудови української самостійницької соборної держави. У липні 1940 р. С.Бандера видав вказівку підпіллю (вилучену у його кур'єра Є.Стибайла) про збір розвідінформації в різних регіонах України та у Литві про збройні сили, залізничний, автомобільний транспорт для передачі їх абверу в обмін на фінансову й військово-технічну підтримку¹². Як заявив заарештований радянськими органами держбезпеки у 1945 р. начальник 2-го відділу абверу полковник Е.Штольце, у квітні 1941 р. С.Бандера отримав 2,5 млн райхсмарок на розвідувально-підривну роботу проти СРСР. Натомість було досягнуто домовленості про використання розвідувальної мережі Організації українських націоналістів в інтересах німецького верховного командування¹³.

Однак ситуація різко змінилася після скликання ОУН(б) 30 червня 1941 р. у Львові Законодавчих зборів західноукраїнських земель і проголошення Акту відновлення Української держави¹⁴. Це явно не входило у плани Берліна. Директиви частинам вермахту щодо ставлення до українського населення приписували сприймати національні органи самоврядування лише як осередки зв'язку з військовою владою. У відповідь на акт від 30 червня 1941 р. та наступні заходи ОУН(б) 4 липня німці заарештували С.Бандеру. Перебуваючи в ув'язненні у Німеччині (камера №73 бункера «Целленбаум» концтабору Заксенгаузен), він будь-якої миті міг стати жертвою нацистів, як і його брати Олександр та Василь¹⁵. Однак, усвідомлюючи вагу цієї фігури в українському політичному таборі, нацистське керівництво вирішило тільки ізолювати його і не знищувати фізично, оскільки це могло б спричинити негативні наслідки для ставлення значної частини українського населення до Німеччини.

Після відмови задовольнити вимоги окупантів щодо скасування акту від 30 червня із середини вересня почалися масові арешти прихильників ОУН(б) в Україні й на території III райху (близько 1500 осіб до жовтня 1941 р.). На початку вересня абвер, за вказівкою В.Канаріса, розриває офіційні стосунки з бандерівцями, а 16 вересня відбувається арешт координатора співробітництва Р.Ярого. Директива поліції безпеки від 25 листопада 1941 р. наказує знищувати бандерівців «під виглядом грабіжників». До початку 1942 р. німці ліквідували 15 та кинули до концтаборів 300 керівних функціонерів організації. У

1942–1943 рр. тривали репресії окупантів проти обох гілок ОУН як в Україні, так і на території Німеччини, Австрії, Польщі, Чехословаччини¹⁶.

Інструкції підрозділів розвідки й контррозвідки німецьких армійських штабів містили накази вважати «небажаними особами українських політичних агентів з руху Бандери ..., за якими вести нагляд і у разі проведення політичної діяльності заарештовувати»¹⁷. 11 липня командування тилу німецької групи армій «Південь» видало розпорядження про заборону політичної діяльності українців та спрямування її винятково в русло «соціальної допомоги», причому в кількісному порядку українська поліція не повинна була перевищувати 1% населення, формуватися з перевірених СД осіб і лише у виняткових випадках мати легку зброю. З 18 вересня німці остаточно скасували її, а частина учасників, за вказівкою проводу ОУН, перейшла до допоміжної поліції¹⁸.

До переслідувань націоналістів долучили й спецслужби сателітів Німеччини – Румунії та Угорщини¹⁹. У відповідь розпочався перехід бандерівців до антинімецького підпілля. На початку вересня 1941 р. вийшли вказівки крайового проводу ОУН у Галичині, які попереджали про небезпеку репресій через участь у проголошенні української державності. Документ закликав до пасивного опору окупантам, творення організаційної мережі, котра б охоплювала всі населені пункти, підприємства, громадські об'єднання. Співпраця з гестапо прирівнювалася до «національної зради» і мала каратися смертю²⁰.

Надалі внаслідок зміни воєнно-стратегічної ситуації протягом 1943–1945 рр. усе більшу зацікавленість у німців та їх союзників викликають військово-організаційні й розвідувально-диверсійні можливості антирадянськи налаштованої Української повстанської армії (УПА). Своєю чергою підготовка до масштабного протиборства зі сталінським режимом об'єктивно підштовхувала провід Організації українських націоналістів і командування УПА до контактів із III районом із метою економії військових сил, отримання зброї, боєприпасів, спорядження, підготовки розвідувально-диверсійних кадрів. Із німецької сторони у стосунках з Українською повстанською армією брали участь абвер, СД, поліція безпеки. Як відомо, кінець 1943 – початок 1944 рр. ознаменувався змінами у ставленні керівництва ОУН та УПА до контактів із німцями, котрі базувалися на засадничому переконанні в тому, що головним противником націоналісти вважали СРСР з усіма відповідними військово-політичними наслідками, що з цього випливали²¹.

Зазначимо, що співробітництво між УПА та абвером у розвідувальній сфері розвивалося настільки інтенсивно, що здобуло схвалення на нараді начальників 101-ї, 202-ї й 305-ї абверкоманд групи армій «Південь» у Львові (19 квітня 1944 р.). Матеріал, отриманий від Української повстанської армії, як заявив начальник команди-101 підполковник Ліндгарт, «винятково розлогий і здебільшого придатний для використання армією у військовому плані», без допомоги цієї розвідки агентурна діяльність німецьких розвідорганів «була б взагалі неможливою». За словами начальника команди-202 підполковника Зелінгера, підривною робота за лінією фронту «може бути здійснена тільки за допомогою УПА»²².

Крім співробітництва у суто розвідувальних заходах, німецька сторона направила до лав Української повстанської армії чимало інструкторів. У боях із відділами УПА радянська сторона тільки полоненими захопила понад 300 німецьких військовослужбовців (в основному офіцерів абверу та гестапо), залишених у повстанському середовищі. У підпіллі ОУН і УПА, до речі, німці діяли аж до кінця січня 1947 р., коли служба безпеки організації цілеспрямовано їх ліквідувала, аби не компрометувати рух перед Заходом²³.

Співробітництво з вермахтом принесло Українській повстанській армії значну матеріально-технічну допомогу. Адже поповнення зброєю й боєприпасами було, справді, слабким місцем повстанців. Як доповідали радянські партизани, «у них біда – немає зброї і боєприпасів». Упівці ладні були десятки кілометрів пе-

реслідувати групу партизанів, якщо та мала хоча б один-два автомати. Траплялося, що частина повстанців озброювалася дерев'яними макетами гвинтівок, пристроями, котрі імітували звук пострілів²⁴.

Таким чином, шляхом співпраці з німцями певною мірою було вирішено цю нагальну проблему. До кінця серпня 1944 р. щотижня до УПА направлялося 3–4 вантажівки зі зброєю і боєприпасами. При відступі тільки в лісах Галичини німці заклали 40 складів озброєння. Окремі такі сховища знаходили принаймні до 1949 р. Усього повстанці отримали (без урахування роззброєння ними окремих підрозділів вермахту) 10 тис. кулеметів, 50 тис. автоматів та гвинтівок, сотні мінометів, інше озброєння, а також радіостанції для зв'язку з німцями²⁵. Для порівняння: серед трофеїв радянської сторони у протистоянні з ОУН та УПА за 1944–1955 рр. нараховувалося 595 мінометів, 77 вогнеметів, 358 протитанкових рушниць, 844 станкових і 8327 ручних кулеметів, 26 тис. автоматів, 72 тис. гвинтівок²⁶.

Щоправда, наведені епізоди не можна пов'язувати особисто з С.Бандерою. Адже він безпосередньо не впливав на керівництво повстансько-підпільним рухом у Західній Україні. Інша річ, що спецслужби III райху намагалися використати можливості цього руху до останніх місяців та тижнів свого існування. Радіогра радянської контррозвідки з кінця 1944 р. за допомогою підставних радіостанцій «Тризуб» (Житомир) і «Антенa» (Львів) дозволила встановити, що німці не полишають спроб налагодити зв'язок із підпіллям УПА й Армії крайової (АК) для подальшої спільної роботи. На Станіславщину закинули спеціальну групу під орудою емісара проводу ОУН(б) Ю.Лопатинського та капітана німецької розвідки Кірна. Разом із нею було десантовано зброю, вибухівку і радіостанції. На початку 1945 р. емісари повернулися з отриманими від Української повстанської армії розвідувальними даними. Про їх цінність свідчило нагородження Кірна лицарським хрестом із діамантами²⁷.

Інші керівники ОУН(б) – Я.Стецько, В.Стахів, І.Гриньох – також прагнули використати створення гітлерівцями диверсійно-терористичної організації «Вервольф» для облаштування матеріальної бази антирадянської повстанської боротьби в лісових масивах Баварії й Богемії. Радянські спецслужби перехопили лист Я.Стецька до командувача УПА Р.Шухевича, в якому зазначалося, що 24 квітня 1945 р. на заході Чехії під удар радянських штурмовиків потрапила колона машин із бойовиками, зброєю та майном спеціального призначення для закладання баз²⁸.

Судячи об'єктивно, існувала обоюдоцінна зацікавленість сторін у таких контактах. Із наближенням фронту до кордонів Німеччини зростає роль стратегії «малої війни» («кляйнкриг»), що передбачала активізацію розвідувально-підривних заходів у тилу радянських військ. 12 лютого 1944 р. в складі Головного управління імперської безпеки створюється 8-е управління (для організації «п'ятої колони» у тилу противника). Завдання підривної діяльності проти Червоної армії обговорювалися на нараді під Берліном у квітні того ж року між керівником таємних операцій вермахту О.Скорцені й лідерами Організації українських націоналістів С.Бандерою та Я.Стецьком²⁹.

Саме тоді впродовж нетривалого часу звільнений німцями С.Бандера підключився до контактів між спецслужбами ОУН та Німеччини. Полонений співробітник абверу З.Мюллер повідомляв: Головне управління імперської безпеки звільнило Степана Бандеру, котрий прибув у розпорядження абверкоманди-202 до Кракова й особисто інструкував підготовлену агентуру, що направлялася для зв'язку до штабу УПА.

Слід мати на увазі й ту обставину, що прагматичний підхід до бойових і спеціальних можливостей Української повстанської армії, намагання використати їх проти СРСР виявили й тогочасні союзники Москви по антигітлерівській коаліції. Так, член ОУН(м) Я.Кравчук, перебуваючи на зв'язку в одного з

керівників абверу Ю.Лазарека, отримав від нього завдання підшукати авторитетну людину – посередника у переговорах з УПА. Я.Кравчук зустрівся у Холмі з митрополитом Іларіоном (І.Огієнком), і той погодився на це, повідомивши, що співробітництво з Українською повстанською армією вже налагоджують англійські спецслужби. Повстанцям скидали з літаків зброю, а представник Інтеллідженс-сервіс при головній команді УПА пресвітер Л.Бучак схилив її командирів до примирення з АК задля спільної боротьби проти СРСР³⁰.

Визнаючи факти ситуативного співробітництва націоналістичного руху та особисто С.Бандери з Німеччиною, варто замислитися, чи були такі факти унікальними для доби Другої світової війни, якими виявилися масштаби цієї співпраці та її наслідки на тлі аналогічних процесів указанного періоду?

Так, поза увагою критиків «зрадницької політики українських буржуазних націоналістів» залишається вельми своєрідна позиція, котру займали провідні держави Заходу у стосунках з гітлерівським режимом у 1933–1940 рр. Згадаємо бездіяльність Франції та Великобританії під час введення німецьких військ до Рейнської області (1936 р.), аншлюсу Австрії (1938 р.), окупації цілком обороноздатної Чехословаччини, яка сподівалася на міжнародні гарантії за Мюнхенською угодою того ж року. Не було надано військової допомоги і Польщі після німецького нападу на неї. Багатьма знаками запитання позначена «дивна війна» 1939–1940 рр., коли понад 100 французьких дивізій мали всі можливості відкинути 5 німецьких, що їм протистояли. Адже решта військ, усі бронетанкові сили та авіація Німеччини були задіяні в Польщі³¹.

Нічим, окрім спрямовуванням агресії на схід, не можна пояснити й блокування процесів формування системи колективної безпеки у передвоєнній Європі, фатальне для самих країн Заходу ігнорування неодноразових таємних попереджень із боку опозиційних до А.Гітлера керівників військової розвідки (абверу) про майбутній напад на Францію, десантну операцію в Норвегії тощо. Показово, що Великобританія під час таємного узгодження позицій союзників перед Нюрнберзьким процесом віднесла до переліку «недоторканих» для обговорення тем свою передвоєнну політику та Мюнхенську змову зокрема³². Достатньо описаний у спеціальних дослідженнях величезний обсяг фінансових впливань західних корпорацій у військово-промисловий комплекс Німеччини, постачання через треті країни стратегічних матеріалів упродовж усієї Другої світової війни.

У вітчизняній історичній літературі докладно розкрито і перебіг «стратегічного партнерства» СРСР із нацистською Німеччиною в 1939–1941 рр., котре включало геополітичний, економічний, військово-технічний аспекти й навіть координування зусиль спецслужб. Важко не погодитися, що питома вага сприяння III райху з боку українських націоналістів на тлі наведених обставин жалюгідна. Тим більше, як мінімум, лицемірно таврувати націоналістів та персонально С.Бандеру, забуваючи про катастрофічні для людства наслідки спроб загравання або «умиротворення» агресорів із боку великих держав.

Крім того, неправомірно виривати факти співробітництва ОУН і УПА із загального контексту дій інших тогочасних національно-визвольних або антиколоніальних рухів. В історії Другої світової війни були вельми поширеними контакти націонал-патріотичних й антиколоніальних сил країн Азії з агресивними державами з метою боротьби проти метрополій. Відомо про спробу проведення арабськими націоналістами, котрі орієнтувалися на Німеччину, антибританського перевороту у Багдаді (січень 1941 р.), співробітництво зі спецслужбами III райху націоналістичних угруповань Індії та Афганістану, націонал-патріотів англійської Бірми і французького Індокитаю – з японцями, створення за підтримки Японії збройних формувань із місцевого населення в Голландській Індонезії тощо.

Характерними є стосунки спецслужб Німеччини, Італії і Японії з націоналістичними силами Афганістану, Індії і Туркестану. Спецслужбами Німеччини було розроблено план «Аманулла», що передбачав похід вермахту в Афганістан та Індію за допомогою потужного антибританського повстання місцевих народів. Із грудня 1941 р. німецька розвідка розгорнула підготовку пуштунських диверсійних груп на кордонах із Британською Індією.

У червні 1942 р. італійська місія в Кабулі досягла домовленості з керівником пуштунських повстанців «Факіром з Іппі» (мав до 40 тис. вояків) про спільні дії проти Великобританії. У Німеччині діяла філія очолюваної Чандрою Босом організації індійських націоналістів «Вільна Індія». Із військовополонених індійців був сформований «Індійський легіон» (3 тис. вояків), а у спецшколі у Франкфурті-на-Майні пройшли спеціальне навчання до 100 індусів. Розвідки держав-агресорів налагодили співробітництво з лідерами узбецьких, таджицьких і туркменських націоналістичних центрів для організації походу повстанців на Бухару. Цей фактологічний ряд можна було б продовжувати³³. Звичайно обставини, в яких діяли українські націоналісти, мали свою специфіку.

Не просто пояснити й те, чому лише в полон до Червоної армії потрапило до 465 тис. громадян окупованих Німеччиною країн Західної Європи, які воювали на Східному фронті переважно у добровольчих з'єднаннях військ СС³⁴.

Нарешті, співробітництво С.Бандери та інших керівників ОУН і УПА з іноземними розвідками неодмінно слід розглядати на тлі стрімкого зростання ваги спецслужб у реалізації державної політики й забезпеченні військової стратегії під час Другої світової війни та особливо у період міжблокового протистояння в умовах «холодної війни». Захоплення потужних бельгійських фортець у важким озброєнням і гарнізоном у 1200 багнетів силами 75 німецьких десантників на фанерних планерах мало стратегічне значення для розгрому Франції в 1940 р. і стало символічним актом, що засвідчив перетворення спеціальних операцій на фактор, здатний впливати на загальний перебіг війн.

Що ж стосується доби «холодної війни», то з самого її початку таємне протиборство стає ледь не головним «фронтом». «Навесні 1948 р., – згадував один із керівників ЦРУ, відповідальних за таємні операції проти СРСР, Г.Розицький, – Білий дім вважав, що війна з Радянським Союзом на порозі. ... Співробітники управління спеціальних операцій ЦРУ не мали щодо цього жодних сумнівів. ... Холодна війна стала гарячою для наших оперативників, на карту було поставлено життя агентури», котру зокрема вербували й серед українців із таборів ді-пі (транслітерація англ. скорочення «D.P.», тобто «displaced persons» – переміщені особи) й біженців³⁵.

Обстановка «холодної війни» та неминучого (як до певного часу вважали провідники ОУН) глобального збройного конфлікту підштовхувала до пошуку нових союзників. Ними, за суворою логікою геополітичного протиборства, виступили такі ж прагматичні великі держави Заходу, з 1949 р. об'єднані у блоці НАТО, котрі реальне ставлення до національно-визвольних рухів на своїх колоніальних і залежних територіях демонстрували масштабними військово-поліцейськими кампаніями, спрямованими на їх придушення. За бажання, у цьому можна вгледіти продовження сумної традиції, згідно з якою українські державно-самостійницькі сили з часів Богдана Хмельницького й Івана Мазепи через несприятливі історичні обставини змушені були шукати порозуміння з агресивними державами, не зацікавленими в існуванні суверенної України (за принципом «ворог мого ворога – мій друг»).

Доводиться визнати, що закордонні націоналістичні центри, перебуваючи на території інших держав та у вирі зростаючого протистояння Заходу і комуністичного блоку, неминуче підпадали під контроль відповідних структур

західних держав – переможців у Другій світовій війні. Тому спеціальні завдання, котрі ці центри спільно з іноземними розвідками відпрацьовували для підпілля й своїх емісарів, використання можливостей закордонних організацій ОУН у формуванні сил спецпризначення здебільшого спрямовувалися на задоволення потреб розвідувального забезпечення можливого глобального збройного конфлікту і не мали вже нічого спільного з іманентними завданнями самостійницького підпілля.

Доцільно зупинитися на особистій участі Степана Бандери як одного з провідників визвольного руху в організації спеціальної діяльності. У 1945 р. виразно оформлюються його спроби діяти авторитарними методами, небажання визнати рішення III Великого збору ОУН (серпень 1943 р.) щодо демократизації внутрішнього життя організації, колегіальності в її керівництві. На його думку, ОУН мала й надалі залишатися «орденом вірних» під орудою провідника, дотримуватися тоталітарної ідеології та цілковито контролювати Українську головну визвольну раду (УГВР)³⁶.

До початку 1946 р. оформлюються підконтрольні С.Бандері Закордонні частини (ЗЧ) ОУН. Після відмови членів УГВР створити, на пропозицію С.Бандери, окрему фракцію Організації українських націоналістів на вузькій нараді членів ЗЧ ОУН у листопаді того ж року обирається бюро у складі С.Бандери (голова), Я.Стецька та Р.Шухевича. С.Бандера виключає з ОУН і накладає стягнення на кількох членів Української головної визвольної ради, погрожує їм. Після привласнення ним коштів цієї організації розкол між ЗЧ ОУН та УГВР стає dokonаним фактом³⁷.

Щодо інших осередків політичної еміграції «Бийлихо» (псевдо С.Бандери) обрав політику «блискучої ізоляції». У липні – серпні 1945 р. після політичних консультацій у Бад-Кіссінгені він відмовляється підписати декларацію щодо порозуміння з ПУН, не відбулося цього і з керівниками Української головної військової ради після відповідних зустрічей 1946–1948 рр. у Мюнхені, а також Альпійської й Міттенвальдської конференцій ОУН 1947–1948 рр.³⁸

Розгорнуте бачення актуальних завдань у сфері спеціальних заходів вперше у повоєнний період було закріплене в рішеннях I конференції ЗЧ ОУН(б) у вересні 1947 р. Із цього приводу наголошувалося, що діяльність ЗЧ повинна тісно пов'язуватися з визвольною боротьбою на етнічних українських землях. При цьому виокремлювалися два основних напрями протидії радянському режиму – організація допомоги «крайовій боротьбі» (тобто, підпіллю на західноукраїнських землях) та «поборювання за кордоном большевицьких акцій і диверсій проти українського самостійницького руху та цілої української еміграції». Запроваджувалося концептуальне поняття «безпосередньої боротьби» – протидія органам МВС і МДБ, їх агентурі, розвідувально-підривним і терористичним акціям, заходам із розкладу націоналістичних осередків за кордоном і в Україні, а також політична, кадрова й матеріально-технічна допомога руху Опору на західноукраїнських землях³⁹.

Широке коло завдань у сфері розвідувальної та контррозвідувальної діяльності визначила і VI конференція ЗЧ ОУН (травень 1953 р.). Головними серед них були:

- у галузі розвідувально-підривної й бойової роботи: збір інформації про Україну шляхом обробки радіоповідомлень, радянської та зарубіжної преси, даних радянології, здобуття відомостей про збройні сили СРСР, підтримка зв'язку з підпіллям в УРСР, підготовка кадрів організаторів «революційної дії», військова підготовка націоналістів на спеціальних курсах і в арміях інших держав, розробка тактики партизансько-повстанських дій тощо;

- у сфері контррозвідувальної роботи: подальша розбудова апарату та зміцнення кадрів, збільшення фінансування служби безпеки (СБ), протидія «явній та засекреченій большевицькій і також агентурі інших комуністично-са-

телітних держав», запровадження власних агентурних позицій в інших політичних осередках діаспори, посилення конспірації у ЗЧ ОУН, організація курсів для вивчення методів роботи спецслужб СРСР та його союзників⁴⁰.

Станом на травень 1951 р. референтура служби безпеки ЗЧ ОУН складалася з таких підрозділів:

- сектор внутрішньо-організаційної роботи у складі відділів: зв'язку з референтами служби безпеки територіальних проводів, контррозвідувальної роботи всередині ЗЧ, підготовки кадрів, архіву, охорони керівного складу закордонних частин, підрозділ із роботи у середовищі інших націонал-патріотичних організацій діаспори;

- сектор зовнішньої роботи: кур'єрський зв'язок з Україною, оперативне обслуговування Антибільшовицького блоку народів (АБН), слідча ділянка;

- референтура зі зв'язку з іноземними розвідками, що підпорядковувалася безпосередньо референту СБ проводу ОУН⁴¹.

Для організації внутрішньої безпеки у середовищі самої служби безпеки з 1948 р. існувала так звана «дисциплінарна комісія»⁴².

Важливим підрозділом спецпризначення ЗЧ ОУН виступала референтура крайового зв'язку, на яку покладалися контакти з підпіллям в Україні, добір і підготовка емісарів-розвідників у взаємодії з іноземними розвідками, організація опитування громадян СРСР за кордоном щодо політичних, соціальних, економічних та військових аспектів життя держави⁴³.

На протигагу ЗЧ ОУН спецпідрозділи формувало і Закордонне представництво Української головної визвольної ради. На його пленумі наприкінці 1945 р. було створено політико-інформаційну службу. До основних її завдань, окрім, власне, пропаганди, входило ведення розвідки у середовищі інших політичних об'єднань еміграції, підготовка під контролем американської розвідки емісарів для засилання до УРСР, вербування радянських громадян за кордоном, контррозвідувальний захист власних лав⁴⁴.

Гострі суперечності між закордонними осередками ОУН швидко стали відомі керівникам підпілля в Україні. Улітку 1950 р. очільник повстанців В.Кук у листах за кордон дискредитував «Бийлиха» й видав директиву про зняття його імені з гасел підпілля і заборону ЗЧ ОУН називатися «бандерівцями»⁴⁵.

Прагнучи встановити контроль над підпіллям, С.Бандера направив своїм представником в Україну шефа референтури СБ ЗЧ ОУН Мирона Матвієйка («Усміха»), поставивши перед ним такі завдання: активізувати діяльність підпілля на західноукраїнських землях, налагодити канали зв'язку із Заходом, збирати інформацію про обороноздатність СРСР для її передачі іноземним спецслужбам, розслідувати обставини загибелі Р.Шухевича у березні 1950 р. Крім того, він мав переконати В.Кука визнати верховенство ЗЧ ОУН, а в разі відмови організаційно або фізично усунути останнього й самому очолити підпілля.

Наприкінці червня 1951 р. за участю захопленого МДБ та залученого до негласного співробітництва М.Матвієйка розпочалася радіогра (російськомовна назва «Звено») із ЗЧ ОУН та англійською розвідкою СІС, із котрою співпрацювали ЗЧ ОУН⁴⁶. Її основними завданнями вважалося підпорядкування «Усміху» підпілля у регіоні; дезінформування закордонних структур ОУН; виведення на територію УРСР лідерів та емісарів зарубіжних центрів Організації українських націоналістів; запровадження власної агентури до СІС і ЗЧ ОУН; компрометація перед іноземними розвідками керівників націоналістичного підпілля на західноукраїнських землях. Перед закордоном ретельно імітували перебування «Усміха» на базах «вірного зверхника Бийлиха» Львівського крайового проводу. Активно діяли легендовані Яворівський, Дрогобицький, Добромильський надрайонні проводи, Північний окружний провід, контрольовані лінії кур'єрського зв'язку.

Під час гри «Звено» у 1951–1959 рр. вдалося знешкодити 33 агентів СІС і ЦРУ (18 з них убито), здобуто трофеї – 10 радіостанцій, зброю, цінні оперативні документи. П'ятьох емісарів і радистів використали в оперативних іграх. Одним із наслідків цього стала фабрикація органами держбезпеки так званого «Меморандуму» (мандата) підпілля ОУН, що багато у чому спричинилося до розколу у ЗЧ ОУН. Шляхом фабрикації відповідних повідомлень докладалися зусилля для розпалювання ворожнечі між ЗЧ ОУН і Закордонним представництвом Української головної визвольної ради. У рамках гри «Траса» від імені В.Охрімовича (голова ради референтів, керівник політичної інформаційної служби ЗП УГВР) було передано повідомлення, що В.Кук («Леміш») повністю перейшов на бік УГВР та відмовляється від зустрічей з «Усміхом», а той підпорядкував собі Львівський крайовий провід. Як наслідок, М.Лебедь звинуватив С.Бандеру у розколі організації, що врешті-решт призвело до залишення останнім посади лідера ЗЧ ОУН.

У той час, коли С.Бандера, Л.Ребет і З.Матла вели переговори про створення єдиного органу націоналістичного руху за кордоном (Колегії уповноважених), сфабрикована за грою пошта остаточно зруйнувала шанси на досягнення компромісу і підштовхнула до формування «ОУН за кордоном». У 1963 р. конференція ЗЧ ОУН на пропозицію Я.Стецька вирішила вважати чинними тільки ті рішення проводу ОУН в Україні, які були ухвалені до 1950 р., а також скасувати всі рішення щодо структури керівних органів організації, які стали наслідком «ліквідаційних та провокаційних акцій КДБ в Україні».

Із 1955 р. загострилися відносини між С.Бандерою й англійською розвідкою. Як політичний діяч він провадив своєрідну подвійну гру – з одного боку, вимагав від підпілля постачати англійцям розвідувальну інформацію про СРСР (це завдання було, вочевидь, нереальним), а, з іншого, – закликав робити акцент на боротьбі власними силами за незалежність України. Коли співробітники СІС зрозуміли тактику «Бийлиха», то відсторонили його від операцій, заборонили в'їзд до Великобританії, припинивши розвідувальне співробітництво із ЗЧ ОУН. У листопаді 1955 р. С.Бандера спромігся сам відновити кур'єрський зв'язок з емісарами у Західній Україні, а з лютого 1957 р. – і по радіо. Однак трагізм полягав у тому, що посланці ЗЧ ОУН (свідомо або «втемну») працювали під контролем та за сценарієм радянської контррозвідки.

Від 1955 р. встановилися контакти Закордонних частин ОУН із Федеральною розвідувальною службою ФРН (БНД; нім. BND – Bundesnachrichtendienst). У липні 1955 р. з цієї країни через Австрію і Чехословаччину в УРСР направили групу у складі І.Хомяка, Ф.Ткача, Ю.Балабана й І.Рибака, котрі пройшли підготовку у спецшколах розвідок Англії та Італії.

Із травня 1957 р. розпочалася співпраця ЗЧ ОУН та італійської Служби військової розвідки (СІСМІ; іт. SISMI – Servizio per le Informazioni e la Sicurezza Militare). У липні 1957 р. до «Усміха» направили ще одну групу з 4 випускників італійської розвідшколи, учасники якої загинули або були заарештовані. Відтак СІСМІ згорнула фінансування підготовки агентів, і розвідка служби безпеки ЗЧ ОУН почала готувати їх власними силами, причому викладачем був особисто С.Бандера. У 1959 р. ЗЧ ОУН надіслали в Україну останню групу у складі випускників розвідшкіл І.Ганяка та М.Давидяка.

Обставини трагічної загибелі С.Бандери не входять до кола проблем, що розглядаються в цій публікації, їм присвячено значний масив літератури⁴⁷. До речі, професіонали радянської розвідки скептично ставилися до перспектив протистояння спецслужби і закордонних центрів ОУН. За словами співробітника розвідки КДБ із 30-річним стажем, полковника у відставці П.Менжереса, «боротьба з націоналістами – не питання розвідки. Це політичний розшук, я не хотів бути жандармом. ... Ставилося завдання розгрому зарубіжних центрів, що

було нереально. Ніяка розвідка світу з такими завданнями не могла б упоратися. Віталій Федорчук, який у 1970 р. очолив КДБ України, як наріжний камінь поставив роботу з української лінії, де на 60–70% працювали кадри 1-го відділу (згодом на його базі було створене 1-е управління КДБ УРСР, тобто зовнішня розвідка – *Авт.*). ... Рух ОУН не можна порівнювати з діяльністю, наприклад, прибалтійських «лісових братів». Це був більш масовий, більш вишколений у військовому плані рух. Погляньте на діяльність оунівської СБ (англійські спецслужби вважали її кращою в Європі). Видно, що люди навчені. Тож і підготовка замахів на їхніх лідерів вимагала обачності та професіоналізму»⁴⁸.

Можна висловити припущення, що навіть фізична ліквідація лідера Закордонних частин ОУН, із погляду КДБ СРСР, як головну мету мала поглиблення розбрату у політичних колах української еміграції та компрометацію їх в очах зарубіжних держав і громадськості. Дійсно, технологія вбивства розроблялася як прихована (смерть мала нагадувати звичайний серцевий напад), а не показова розправа над супротивником із метою залякування однодумців. Звертає на себе увагу той факт, що служба «Д» (дезінформації) 1-го головного управління КДБ СРСР поширювала хибну інформацію про вбивство лідера ЗЧ ОУН з ініціативи міністра у справах біженців ФРН Т.Оберлендера, з яким С.Бандера співпрацював у роки війни, а також з ініціативи англійської чи американської спецслужб або внаслідок суперництва між ватажками політичної еміграції⁴⁹.

Доводиться визнати, що постать Степана Андрійовича Бандери давно вже існує у просторі між міфами та спробами їх наукового вивчення, між стереотипними уявленнями й штампами протилежного забарвлення в історичній пам'яті кількох повоєнних поколінь і намаганнями зробити її одним із вузлів політико-ідеологічних баталій. Даються взнаки десятиліття енергійної експлуатації супротивниками образу С.Бандери в інформаційно-психологічній війні, заочних дебатів між боротьбою з «буржуазними фальсифікаторами історії» офіційної історіографії УРСР та історієписанням, тісно пов'язаним із тогочасною діяльністю політичних осередків української діаспори (з їх і донині непростими ідейно-тактичними взаєминами), використання іміджу провідника революційної ОУН як «зброї» або «мішені» ідеологічних кампаній у сучасній Україні.

Навряд чи можливо зрозуміти перипетії довкола фігури С.Бандери, не визнаючи і не намагаючись вникнути у природу історичного міфу як сутнісної риси колективної свідомості та підсвідомості (поглибленій екстраполяції цієї проблеми автори планують присвятити окрему статтю). «Проблема міфу – це найтуманніша з усіх проблем історичної методики. ... Смысл міфу, смысл казок найглибший. ... Ми взагалі не ті, хто спроможний тлумачити міфи, бо скоріше міфи тлумачать нас, ... міфи мають власну історичну глибину»⁵⁰.

В Україні продовжується цілеспрямоване підживлення, поширення й зіткнення полярних історичних міфів або контрверсійних поглядів на минуле. Причини цього слід шукати у незавершеності процесу формування української політичної нації, регіональній специфіці самоідентифікації, що штучно поглиблюється і переводиться в конфліктогенне поле, зіткнення між існуючою ментальністю, усталеними поглядами на історію та ревізією традиційних поглядів на минуле, цілеспрямованими зовнішніми інформаційно-психологічними впливами тощо.

Розмаїття оцінок історії УРСР, включаючи взаємопов'язані проблеми політики радянської влади й протидії їй з боку національно-визвольного руху, пов'язане з розбіжностями у ставленні суспільно-політичних сил до суверенітету України, гострими дискусіями довкола наукових стратегій і моделей її розвитку, відмінними зовнішньополітичними орієнтаціями різних політичних та фінансово-промислових груп, відчутним фактором регіональної історичної пам'яті. До цього додаються й своєкорисливі зусилля у руслі перетворення історичної пам'яті та досліджень минулого на заручників політичних маневрів і амбітних забаганок ок-

ремих політичних лідерів. Різні суспільно-політичні сили намагаються маніпулювати певними пластами історичної пам'яті, апелювати до делікатних почуттів та цинічно використовувати світоглядні кліше, міцно закарбовані у свідомості різних вікових, національних і регіональних категорій населення.

Ситуація у сучасній Україні (у морально-політичному й науковому вимірах) ускладнюється тим, що частина учасників дискусій довкола проблематики ОУН та УПА намагається законсервувати, відстояти міфи компартійної пропагандистської машини, а частина їх опонентів – створити нові міфологічні конструкції (їх методологія і технологія практично ідентичні). При цьому обидві сторони ретельно оминають ті історичні реалії, котрі не вкладаються в їх концептуальне бачення подій, які здебільшого заслуговують на глибоке переживання, скорботу й каяття, а не перетворення на заручників у боротьбі за електорат чи розв'язання внутрішньо- та зовнішньополітичних проблем.

На жаль, при всьому бажанні сучасникам важко отримати реалістичну, багатовимірну картину подій у Західній Україні (невіддільну від творення реалістичної історії УРСР і СРСР у цілому). Як правило, на перший план виходять емоційно загострене зображення насильства з боку тієї або іншої сторони, нескінченний ряд епізодів суттєво деформованої афектами й абераціями історичної пам'яті.

Хотілося б сподіватися, що оцінки сучасниками, особливо науковцями, всіх наслідків входження Західної України до складу УРСР та СРСР не будуть «пласкими», одномірними, діалектично враховуватимуть усі історичні фактори, що вплинули на цей процес. Інакше важко дати раціональне тлумачення багатьом явищам та подіям у регіоні, зокрема й радянського періоду історії України, які мали неоднозначні наслідки для подальшої долі нашої країни.

Наукове пояснення тих чи інших епізодів військово-політичної діяльності С.Бандери (передусім з урахуванням складного змісту історичних подій, у вирі яких він перебував, одночасно виступаючи активним суб'єктом впливу на них, соціально-психологічних особливостей його індивідуальності як продукту драматичної долі української державності й західного регіону України зокрема) має методологічне значення для дослідження історичних постатей, питання оцінки діяльності яких викликають значні розбіжності. Водночас спроби неупередженої інтерпретації життєвого шляху С.Бандери повинні відіграти свою роль у мінімізації деструктивного впливу на суспільну свідомість ідеологічно загострених, відверто політизованих та кон'юнктурних тлумачень вітчизняного самостійницького руху як однієї зі складових сучасної суверенної Української держави.

Як би не оцінювали постать і діяльність С.Бандери, йому не можна відмовити у принциповому державницькому курсі (навіть за цілковито безнадійних, здавалося б, міжнародних умов і суб'єктивних обставин) та жертвовності на шляху досягнення стратегічної мети націоналістичного руху – відновлення Української самостійної соборної держави. У 1978 р. в Мюнхені вийшов збірник статей С.Бандери «Перспективи української революції», де є слова, котрі можна вважати заповітом сучасникам: «Змагання за волю і правду, за Бога і за Батьківщину мусить бути головним змістом життя поневоленого народу. ... Україна, з уваги на своє геополітичне розташування, може тільки власними силами, власним змаганням здобути й втримати свою незалежність»⁵¹.

¹ Гадамер Г.-Г. Истина и метод. – К., 2000. – Т.2. – С.41–42.

² Див.: Кентій А.В. Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. – К., 1998. – С.50.

³ Военно-исторический журнал. – 1990. – №11. – С.57.

⁴ Цит. за: Кентій А.В. Указ. праця. – С.51–52.

⁵ Военно-исторический журнал. – 1990. – №11. – С.56.

- ⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.263. – Спр.33285. – Арк.41.
- ⁷ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф.16. – Оп.30. – Спр.131. – Арк.207.
- ⁸ Там само. – Ф.6. – Спр.50778. – Т.1. – Арк.165; Ф.16. – Оп.3. – Спр.496. – Т.1. – Арк.165; Японская разведка. – Москва, 1963. – С.15–23.
- ⁹ Японская разведка. Особое бюро при Наркоме внутренних дел СССР. – Москва, 1940. – С.23.
- ¹⁰ В/ч Є-6035. – Од. зб.387. – С.60–61.
- ¹¹ История советских органов государственной безопасности. – Москва, 1980. – С.170; *Вронська Т.В.* Україна в полі зору регіональних підрозділів абверу // Сторінки воєнної історії України. – К., 2001. – Вип.5. – С.113–115.
- ¹² ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр.490. – Арк.83.
- ¹³ Там само. – Спр.372. – Т.42. – Арк.135; *Ткачук А.В.* Перед судом истории. – Х., 2000. – С.36.
- ¹⁴ *Сергійчук В.* ОУН – УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К., 1996. – С.240.
- ¹⁵ *Ковальчук В.* Степан Бандера. – К., 2008. – С.7, 38.
- ¹⁶ *Сергійчук В.* Якими ми були колаборантами // Сучасність. – 2001. – №3. – С.80; *Лукінюк М.* Боротьба УПА з окупантами: поступ до правди // Сучасність. – 2001. – №5. – С.74–76; *Патриляк І.К.* Військовотворчі заходи ОУН(б) у липні – вересні 1941 р. // Укр. іст. журн. – 2001. – №4. – С.135.
- ¹⁷ ОУН і УПА у Другій світовій війні // Укр. іст. журн. – 1994. – №2-3. – С.119.
- ¹⁸ *Косик В.* Україна у Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Л., 1997. – Т.1. – С.166–167, 298; ГДА СБУ. – Ф.11. – Спр.9111. – Т.1. – Арк.35.
- ¹⁹ *Дем'ян Г.* Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА // Визвольний шлях. – 2000. – №3. – С.62.
- ²⁰ *Кентій А.В.* Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). – К., 1998. – С.72.
- ²¹ Див. докл.: *Веденєєв Д.В.* Розвідувальна діяльність Української повстанської армії (1943–1945 рр.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип.10. – С.381–414.
- ²² ГДА СБУ. – Ф.2. – Оп.88. – Спр.26. – Арк.105–106.
- ²³ Без срока давности / Войцеховский А.А., Ткаченко Г.С., Ткачук А.В. и др. – Х., 2001. – С.254, 303.
- ²⁴ ЦДАГОУ. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.253. – Арк.17; Спр.281. – Арк.57.
- ²⁵ ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр.372. – Т.42. – Арк.136; ЦДАГОУ. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.340. – Арк.69; Пограничные войска СССР. Май 1945–1950: Сборник документов и материалов. – Москва, 1975. – С.39; *Коваль М.* ОУН–УПА и «третий рейх» // Политика и время. – 1991. – №5. – С.74; *Коваль М.* ОУН–УПА: між «третім рейхом» і сталінським тоталітаризмом // Укр. іст. журн. – 1994. – №2-3. – С.94–102; *Його ж.* Правда безнадійних змагань // Політика і час. – 1997. – №10. – С.64–73; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941–1945 гг. – К., 1975. – Т.3. – С.149.
- ²⁶ *Веденєєв Д.* Война зла – «полюбишь» и третий рейх... О сотрудничестве УПА со спецслужбами гитлеровского блока // В мире спецслужб. – 2006. – №2. – С.76–85.
- ²⁷ В/ч Є-6035. – Од.зб.1427. – С.57.
- ²⁸ ЦДАГОУ. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.340. – Арк.79–81.
- ²⁹ Боротьба трудящихся західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. – К., 1984. – С.193, 198.
- ³⁰ Див.: Архів УСБУ у Рівненській обл. – Спр.2185.
- ³¹ *Калашников М., Кугушев С.* Третий проект. Погружение: книга-расследование. – Москва, 2006. – С.501–510.
- ³² *Лебедева Н.* Неизвестный Нюрнберг // Родина. – 1991. – №6-7. – С.124.
- ³³ *Калинкович Н.Н.* Борьба с подрывной деятельностью противника, осуществляемой под прикрытием панисламизма, пантюркизма в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. против Туркменистана // В/ч Є-6035. – Од.зб.1887. – С.99–100; *Тихо-*

нов Ю.Н. Кабул-42, или Как был сорван поход Гитлера в Индию // Военно-исторический журнал. – 2000. – №1. – С.24–30; №3. – С.36–41; Дранг нах Туркестан // Веденєєв Д. Украинский фронт в войнах спецслужб: Исторические очерки. – К., 2008. – С.291–300.

³⁴ Кожин В. Россия. Век XX. – Краматорск, 2002. – Кн.2. – С.129.

³⁵ Троцинський В. Агенти гестапо й абверу на «новій» службі // Безчестя. – К., 1983. – С.123.

³⁶ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. – Мюнхен, 1985. – Т.1 – С.247.

³⁷ ГДА СБУ. – Ф.5. – Спр.445. – Т.2. – Арк.31.

³⁸ Там само. – Т.1. – Арк.230; Маруняк В. Указ. праця. – Т.1. – С.246–248.

³⁹ ГДА СБУ – Ф.13. – Спр.398. – Т.33. – Арк.8–9.

⁴⁰ Там само. – Ф.16. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.110–111; ОУН у світлі постанов Великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. – Б.м., 1955. – С.299–303.

⁴¹ Бурдин Л.С., Хамазюк И.Н. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов против СССР и борьба с ними органов государственной безопасности. – Москва, 1955. – С.95.

⁴² ГДА СБУ. – Ф.6. – Спр.51997. – Арк.91.

⁴³ Там само. – Ф.13. – Спр.490. – Арк.248.

⁴⁴ В/ч Є-6035. – Од.зб.2287. – С.127.

⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф.2. – Оп.70. – Спр.3. – Арк.180.

⁴⁶ Для підготовки огляду гри «Звено» використано: ГДА СБУ. – Ф.6. – Спр.56232; В/ч Є-6035. – Од.зб.2296; В/ч Є-6251. – Спр.140; Яремко М., Жилавий І., Стефук Ю. На світлу дорогу (покаяння колишніх оунівців). – Л., 1962. – 48 с.; Топольчук Л. За фальшивим мандатом. – К., 1962. – 75 с.

⁴⁷ Збірка документів і матеріалів про вбивство Степана Бандери. – Торонто; Нью-Йорк; Мюнхен; Лондон; Мельбурн, 1989; Чайковський Д. Московські вбивці Бандери перед судом. – Дрогобич, 1992; Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за кордоном під проводом Бандери (причинки до історії, спогади). – Л., 1997.

⁴⁸ О приоритетах украинской разведки // В мире спецслужб. – 2005. – №2. – С.12.

⁴⁹ Див.: Колпакиди А.И., Серяков М.Л. Щит и меч. Энциклопедический справочник. – Москва; Санкт-Петербург, 2002. – С.461, 462, 464, 488; Колпакиди А.И., Прохоров Д.П. КГБ: спецоперации советской разведки. – Москва, 2000. – С.280, 492, 493–494, 499, 502; Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки. – К., 2007. – С.156–157.

⁵⁰ Гадамер Г.-Г'. Указ. праця. – К., 2000. – Т.2. – С.36.

⁵¹ Перспективи української революції. – Мюнхен, 1978. – С.78.

The article characterizes contacts between Organization of Ukrainian Nationalists and particularly S.Bandera with diplomatic and special institutions of other countries. The author analyses foregrounds, forms of collaboration of Security Service of the Organization and special services of different countries during realization of military-political strategy of Ukrainian independent forces.